

УДК 78.2

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vas.25.2024.50-62>

**ПІВЧА ГИМНОГРАФІЧНА ЛЕКСИКА
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ І ЛІТЕРАТУРІ XVI–XVIII СТОЛІТЬ:
З ПОЗИЦІЙ МИНУЛОГО І СУЧАСНИХ
ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПЕРСПЕКТИВ**

Наталія СИРОТИНСЬКА

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9524-4574>

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра музикознавства та хорового мистецтва,
вул. Валова, 18, Львів, Україна, 79005
e-mail: nsyrotynska@gmail.com*

У статті висвітлено вплив середньовічної гимнографії на формування української мови і літератури XVI–XVIII ст., місця у цьому процесі українських нотолінійних ірмологіонів, а також перспектив залучення сучасних комп'ютерних технологій до досліджень середньовічної лексики та інтонаційних мотивів/поспівок. Вплив лексичних одиниць літургійної поезики на формування української мови простежується на прикладі “Лексикону словенороського” Памви Беринди і творів Григорія Сковороди. Сакральні тексти відображають тяглість з античною літературою, що суттєво впливало на формування християнського обряду. Творці літургійної поезики були добрими знавцями не лише богослов'я, а й греко-еллінської літератури, а також риторичної майстерності. Цей досвід став базисним для візантійської гимнографії, що активно поширювалася у перекладах після хрещення України–Русі, надалі це впливало на формування української мови, літератури, а також і лексичних словників. Створення лінійної нотації наприкінці XVI ст. зумовило укладання вибраного літургійного репертуару у новаторські збірники ірмологіони. Їх використовували як підручники для навчання дітей грамоти і співу по нотах, що суттєво вплинуло на вибудовування особливої парадигми літургійного мислення українців. Завдяки п'ятилінійній фіксації співаного сакрального репертуару, ірмологіони увиразнили тісний зв'язок мелосу і поетичного тексту. Це дає змогу простежити функціонування як лексичних так і мелодичних одиниць на рівні цілісної форми. А завдяки сучасним комп'ютерним технологіям та міждисциплінарним дослідженням отримуємо можливість докладніше вивчити структурні особливості поезики і мелодики християнського обряду. В перспективі це допоможе визначити рівні проникнення середньовічної сакральної лексики та інтонаційних мотивів в українську літературу і музику подальших історичних періодів. *Методологія.* У процесі дослідження використано джерелознавчий, історичний, музично-теоретичний, культурологічний методи дослідження. *Наукова новизна.* Завдяки проведеному дослідженню простежено вплив гимнографії на українську лексику, а також можливості комп'ютерних технологій у вивченні літургійної поезики і мелосу на матеріалі Любачівського ірмологіону 1674 р.

Ключові слова: гимнографія, Памво Беринда, Григорій Сковорода, лексичний словник, комп'ютерні технології, ірмологіон, леми, поспівки.

Постановка проблеми. Прийняття Україною християнства кардинально вплинуло на розбудову молодого держави, а також визначило пріоритетні напрями розвитку культури і мистецтва. В цьому головну роль відіграв греко-візантійський обряд, що акумулював у собі духовно-мистецькі надбання греко-еллінської культури, старозавітної єврейської поезії, храмового співу і сирійської спадщини, і все це в тих чи інших формах стало надбанням українського народу [16, с. 4]. Безумовною окрасою християнського обряду були співані богослужбові тексти – об'ємний корпус гимнографії (з гр. *ὕμνογραφία* – писати гимни). Ці тексти добре запам'ятовувалися під час щоденних богослужінь, тож не прозове, а поетичне літургійне мислення стало основою вибудовування парадигми національного культуротворення [10, с. 7]. На цій основі формувалися мова, література і мистецтво, що потребує докладнішого осмислення в контексті значимості середньовічної літургійної поезики. Важливо, що християнський обряд передбачав співане (одноголосе) виконання сакральних текстів, відтак гимнографія і сакральна монодія сукупно впливали на сприйняття мистецьких форм, які з часом вийшли за межі виключно релігійного ритуалу і потребують міждисциплінарних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Репертуар гимнографії в українських дослідженнях майже не представлений, його розглядали здебільшого у музикознавчих медієвістичних працях Ю. Ясіновського [15; 16], Н. Сиротинської [8; 9; 10], М. Качмар [5]. У філологічних дослідженнях простежується послідовне публікування давньоукраїнських пам'яток, зокрема, В. Німчуком [6], Л. Ушкаловим [2], Н. Пилип'юк та О. Ільницьким [7], а також простежуємо їхнє філософське осмислення у працях Т. Шевчука [14], Н. Скрипника [12]. Проте недостатньо уваги приділено впливу середньовічних півчих літургійних текстів – гимнографії – на формування української мови і літератури XVI–XVIII ст. Відтак важливо усвідомлювати рівень впливу середньовічної гимнографії на формування української мови і літератури XVI–XVIII ст., місця у цьому процесі українських нотолинійних ірмологіонів, а також перспектив залучення сучасних комп'ютерних технологій для вивчення середньовічної лексики та інтонаційних мотивів/поспівок.

Виклад основного матеріалу. У праці Григорія Сковороди “Наркис. Разглагол о том: узнай себе” віднаходимо важливу квінтесенцію усвідомлення людської сутності: “Мысль – то главный наш Человек. В не то мы состоим. А она есть нами” [11, с. 160]. Подібне твердження висловив Рене Декарт (1596–1650) – “Я мислю, значить я існую”, що визначило феномен мислення фундаментом усього. Тож не випадково, на початку XIX ст., Вільгельм фон Гумбольдт започаткував мовну теорію, яка утверджувала мову в її тісному зв'язку з мисленням, світобаченням і духом нації [4]. Вважалося, що чим більше розвиненою є мова, тим значніші в неї є можливості відтворювати духовний і матеріальний світ окремого етносу і людства загалом. У цьому

контексті важливим свідченням мисленнєвого розвитку українського народу стала практика укладання лексичних словників.

Визначною працею в цьому напрямі був перший словник української мови Памви Беринди – “Лексіконъ славенноросскій і именъ тълкованіє”, укладений у 1627 р. Словник складається з 6982 слів, написаних церковнослов'янською мовою, з тлумаченнями і перекладами на тогочасну українську. Впродовж тривалого періоду він був посібником для вивчення церковнослов'янської мови і базувався на працях Лаврентія Зизанія, Максима Грека, візантійця Мануїла Ритора, а також відомих на той час словників часів Київської Русі та староукраїнської глосографії [6]. На основі “Лексикону” Памви Беринди у 1722 р. у Супрасльському монастирі був опублікований Супрасльський лексикон – “Лексіконъ сирѣчь словесникъ славенскій имѣющъ в себѣ слова первѣе славенскія азбучныя по сем же полскія”. Це був церковнослов'янсько-польський словник на понад 4000 слів, передрукований майже без змін у 1751, 1756 і 1804 рр. у Почаєві.

Відтак праця Памви Беринди заклала професійну основу для розвитку української лексикографії. Важливо, що у змісті “Лексикона” збережено численні синонімічні ряди, а також образні, або “метафоричні” значення слів. Це засвідчує багатство мови, а також здатність народу до адаптації і розвитку. Як влучно висловився Михайло Грушевський: “Культура не приймає пасивно впливи – вона бере їх, бере те, для чого у неї вже є підготовлений ґрунт і потреба, і самостійно переробляє, даючи новий синтез свого дотеперішнього доробку з новими, запозиченими мотивами” [3, с. 242].

Так, звертаючи увагу на вихідний вислів Сковороди щодо співвіднесення мислення з сутністю людини, зауважимо, що у “Лексиконі” Беринди простежуємо багатий ряд трактування думки/мислі і розуму/мудрості.

Мысль: помышлѣе, подобанье.
 Какъ наприклѣ: къ мысли комы
 дѣннѣи цю. мѣстѣ вѣдѣи
 цю са пѣнѣ подобанѣ, и цю
 ѣмѣ смѣхѣтѣ. помышлѣнѣе,
 Предсѣдѣи мѣиное, дѣмыслѣ
 приложѣе до какѣи рѣи. роз-
 мова, мова, рахованѣе. бѣе,
 замкѣе, памѣлѣе. бѣе: д. бѣ.
 зрѣбѣе: розмышлѣе набѣиное,
 рѣе, або мѣтѣва розѣмова.

[illegible]

Рис. 1. “Лексикон” Памви Беринди (фрагмент) [6, с. 66]

Цікаво, що серед численних означень трактування думки і розуму бачимо пов'язаність із зоровою функцією: “мысль” – “бачене” та “мудрость” – “баченьє”. В цьому контексті варто пригадати важливе джерело впливу гімнографії, де часто трапляються подібні мовні звороти.

Так, у церковнослов'янських перекладах грецькі терміни γνώμη / gnōmē / думка або γνώσις / gnōsis / знання використовують як відповідники зорових процесів:

Свѣтило мученикомъ та **увѣдѣхомъ** / Φωστήρα τῶν μαρτύρων σε **ἐγνώμεν** (стихира, великомученика Микити)

Тьмъ твоего **видѣння** / τῆς σῆς ἐπὶ **γνώσεως** (стихира, Преображення)

Въниди въ незаходима я **увѣжь** тайны / Εἰσελθε εἰς τὰ ἄδυτα καὶ καὶ **γνώθι** μυστήρια (стихира, Введення в храм Пресв. Богородиці).

Цікавим є також використання словосполучення νοεοῖς οφθαλμοῖς / poerois ofthalmois, що в сучасному прочитанні звучить як “нейронна офтальмологія”. Цей вираз буквально ілюструє фізіологічний процес проходження світла крізь зоровий кришталік нейронними мережами до мозку, де обробляється отримана інформація і усвідомлюється зображення [8, с. 60]:

Пророк Аввакоумъ **мысленными очима** провидъ Господа / Ο προφήτης Αββακούμ τοῖς **νοεοῖς οφθαλμοῖς** / (ірмос, пісня 4, глас 8, Октоїх).

Подібно і поняття “смышленіє” у словнику Памви Беринди трактується як – смыслъ, розумъ і взгляд.

**шлєніє • збєжє нє смѣслѣ •
рѣзѣмѣ, взглѣ, спрѣвѣ •**

Рис. 2. “Лексикон” Памви Беринди [6, с. 139]

Активне проникнення гимнографічної лексики у суспільну свідомість пов'язане, насамперед, із великою вагою християнства, а відтак і впливовістю колообігу богослужбових обрядів. Важливо, що творці літургійних текстів були глибокими богословами, добрими знавцями античної літератури, а також талановитими поетами і риторамі. Всі вони орієнтувалися на усне сприйняття християнських догматів, тож втілювали їх у яскраві поетичні образи й змістовні символи. В Україні цей досвід отримав більш активне поширення завдяки створенню в останній чверті XVI ст. п'ятилінійної нотації. Відтоді вибраний півчий репертуар повного церковного року фіксувався у новостворених збірниках – ірмологіонах, що, насамперед, сприяло швидкому опануванню літургійного співу. Тож ірмологіони швидко розповсюджувалися і за короткий час стали слугувати підручниками для навчання всіх без винятку українських дітей грамоти і співу по нотах. Разом із ірмологійними піснеспівами діти, а відтак і все населення опановували не лише інтонаційний мелос сакральної монодії, а й літургійні тексти, що безумовно впливало і на розвиток мови, і на літературну творчість доби бароко.

Важливо зазначити, що Г. Сковорода під час навчання в Києво-Могилянській академії виконував функції церковного співака-регента і був одним із найкращих альтів [14, с. 25]. Тож постійна участь у богослужінні сприяла тому, що він добре засвоював літургійні тексти, перекладені з грецьких оригіналів, що рясніли багатою лексикою і метафорикою.

Так, одним із стійких апофатичних епітетів у гимнографії є образ “незаходимого сонця/свѣту”, що, до прикладу, звучить в ірмосі 5-ї пісні канону

1-го гласу “Свѣте незаходимый восиял, Христе”. Натомість у апокрифі XII ст. “Ходіння Богородиці по мукам”, що є перекладом грецького “Одкровення Пресвятої Богородиці”, цей символ співвідноситься з Богородицею: “Радуйся, Пресвятая Діво, свѣте незаходимий!”.

У гімнографії цей символ став одним з улюблених і трапляється в різних варіантах:

Свѣт бо незаходимый в тебе родитися приходит.

(неділя перед Різдвом, Святих Отців)

Свѣтило незаходяща свѣта, спасеніє вѣрнимъ

(стихира, Успення Богородиці)

Незаходимое солнце от Дѣвических ложеснъ восіяти идеть,

Просвѣтити всю подсолнечную чистыми очима

(Стихира на *Господи воззвах*, предпраздн. Різдва Христового)

Незаходимое солнце имѣло возсіяти от Дѣвы

(стихира, Різдво Христове).

Беззаперечно, що саме з гімнографії цей образ проник у творчість Т. Шевченка, зокрема до поеми “Марія”: “О світе наш незаходимий! О ти, Пречистая в женах”.

Цікаво, що у найдавніше збереженому Львівському ірмологіоні кінця XVI ст. на вираз “но просвѣти мя свѣте незаходимый” (11-й страсний антифон) припадає ладова мутація [9, с. 55]. Це особливий метод виокремлення поетичного звороту музичними засобами.

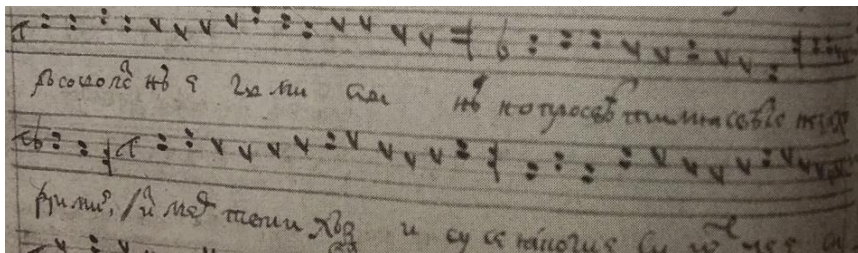

Рис. 3. Страсний антифон Львівського ірмологіона кінця XVI ст., арк. 185 зв. [9]

Образ “незаходимого сонця” використовує також і Григорій Сковорода у вищезгаданому творі “Наркіс”: “Пам’ять є недремлюче сердечне око, що дивиться на усе творіння, незаходиме сонце, що просвітлює всесвіт” [11, с. 487].

У цьому висловлюванні сонце і просвітлення поєдналися в контексті “незаходимої” образної глибини, ототожненої з пам’яттю, а також доповнилися ще одним апофатичним епітетом – “недремлючого” ока, що для нас більш звично сприймається в контексті “всевидячого”. Виокремлення Сковородою пам’яті як основи пізнання і творення світу – “Що є дивовижніше за пам’ять, що вічно утворює весь світ?” (12) – також певним чином перегукується з гімнографією:

Тем вѣнец из нетлѣнных цвѣтов сплетши песньми,

священней твоей приносит **памяти**

(стихира, св. Йоана Златоуста)

Память твоя во вѣк пребывает (стихира індикту, преп. Симеона)
 Живоносную ти **пам'ять** (стихира, Успення).

Останній зразок вирізняється в контексті характеристики “пам’яті” як “живоносної”, що пов’язане зі змістом оригіналу. Живоносний / ζωηφόρον / zoeφόρον належить до групи складних іменників, тож іменник ζωη (zoe) – життя поєднується з дієсловом φόρον (foron) – приносити. Важливо, що термін ζωη використовується в Євангелії для позначення “вічного життя” і знаходиться в одному ряду з образами шляху та істини, проголошеними Христом [8, с. 16]: “Я є шлях, істина й життя” / “εγώ εἰμι ἡ οὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ” / “egó eimi he odós kaí he aletheía kaí he zoe” (Ів. 14:6–30) [8, с. 16].

І навіть легендарна Сапфо трактувала пам’ять як основу збереження людської особистості за межами життя.

Вмерши, німо в землі
 Будеш лежать,
 Жодного спомину
 Не лишивши – до руж Ти не тяглась,
 До руж із Піерії,
 Їх цуралась, отож –
 У темноті
 Серед Аїдових
 Тіней
 – тінню й сама
 Будеш блукать
 Непам’ятливою [11, с. 160]

У такому колообігу цитувань і означень від античності, крізь сакральну гімнографію, до барокової літератури виявляється особлива магія слова, яку, безумовно, не оминув і Сковорода. Окрему розвідку на цю тему написала музикознавиця Марія Качмар. У статті “Переспіви літургійних текстів ірмосів у творчості Григорія Сковороди”, на прикладі *Саду божественних пісень*, дослідниця виявляє зразки інтерпретації жанру ірмосів канонів, а також відзначає наслідування різдвяних сюжетів. Про це свідчать такі тексти Г. Сковороди: *Ангели снижайтеся*, який досі виконується співано як паралітургійний кант; гімн *З нами Бог*; і пісня *Тайна странна і преславна*, що переспіває дев’яту пісню Різдвяного канону, яку виконували і на Всеношній, і на Літургії як задостойник “Таїнство странно вижу и преславно” [5, с. 33].

Відтак не варто визначати цитати чи ремінісценції зі Святого Письма як єдине джерело церковнослов’янізмів для творчості Сковороди. Якщо взяти до уваги величезний вплив Церкви на українське суспільство, то літургійні тексти безперечно проникали у всі можливі мовленнєві конструкти, а тривала практика навчання за ірмологіонами також сприяла усталенню певних лексичних зворотів, образів і метафор у мисленні українців. Отже, це потребує окремого дослідження, і подальшій праці у цьому напрямку сприяє завершений проект “Онлайн-конкорданс повного зібрання творів Григорія Сковороди”, укладений професорами-емеритами Альбертського університету (Канада) Наталією Пилип’юк та Олегом Ільницьким, а також технічним керівником Сергієм Козаковим (Харківський національний педагогічний університет

ім. Г. С. Сковороди). На цей час матеріали були розміщені на сайті Українського католицького університету у Львові¹. Інтернет-текст (Online text) містить 29 позицій текстів Сковороди, а також 6 основних позначень для їхнього аналізу: 1. Повний текст без діакритичних знаків. 2. Повний текст із діакритичними знаками. 3. View Complete Word List. Вибраний текст розписаний за словами, посорттованими за мовою та алфавітом (грецька, латина, кирилиця). 4. Пошук окремого слова в тексті, показ його у варіантах різних конструкцій – у словосполученні, реченні чи абзаці. 5. Показ тексту в автографі Сковороди. 6. Показ повної праці в рукопису у вигляді цифрової копії (7). Зазначений проєкт дає можливість якнайповніше досліджувати тексти Сковороди і віднаходити в ньому необхідні конструкції для порівняння.

У цьому контексті важливим кроком до вивчення літургійних текстів українських ірмологіонів XVI–XVIII ст. є міждисциплінарний проєкт Христини Рябінець (кафедра музикознавства та хорового мистецтва Національного університету імені Івана Франка), Тетяни Шестакевич (кафедра інформаційних систем та мереж Національного університету “Львівська політехніка”) і Юстини Голубець (кафедра прикладної лінгвістики Національного університету “Львівська політехніка”). Дослідження передбачає побудову частотного словника текстів української монодії на основі списку лем. За основу обрано Любачівський ірмологіон 1674 р., який зберігається у Львові в Історичному музеї (РУК 103), зокрема жанри стовпових ірмосів на 8 гласів та страсні антифони Великої П’ятниці. Праця базується на основі послідовних кроків, передусім уведення даних (лінгвального матеріалу), надалі конвертування й графематичного аналізу, що передбачає попереднє машинне опрацювання текстів. Наступними етапами є формування корпусу текстів, їх розмітка і коректування з подальшим конвертуванням у структуру спеціалізованої лінгвістичної інформаційно-пошукової системи (корпусний менеджер) та забезпечення доступу. На цій основі для дослідження тексту використовують комп’ютерні лінгвотехнології, зокрема AntConc, для створення конкордансу чи побудови частотних словників.

Останнє передбачає також укладання словника лем, який міститиме лексему слова (лему) та його форми. В такий спосіб укладаються варіанти відмінюваних форм слова і формується розширений словник лем, який можна використовувати для корпусно-базованих досліджень текстів піснеспівів українських ірмологіонів XVI–XVIII ст.

Важливо, що подібний метод можна застосувати також у дослідженні монодійного мелосу ірмологіонів, що також започатковано вже згаданими Тетяною Шестакевич, Христіною Рябінець та авторкою цієї статті [11]. Подібно, як під час укладання списку лем, на цьому ж ірмологійному матеріалі формується корпус послідовок. Завдяки комп’ютерним програмам збереження сакральної монодії у форматі MusicXML та оптичного розпізнавання музики

¹ <http://philology.ucu.edu.ua/proyekty/konkordans-skovorody/>

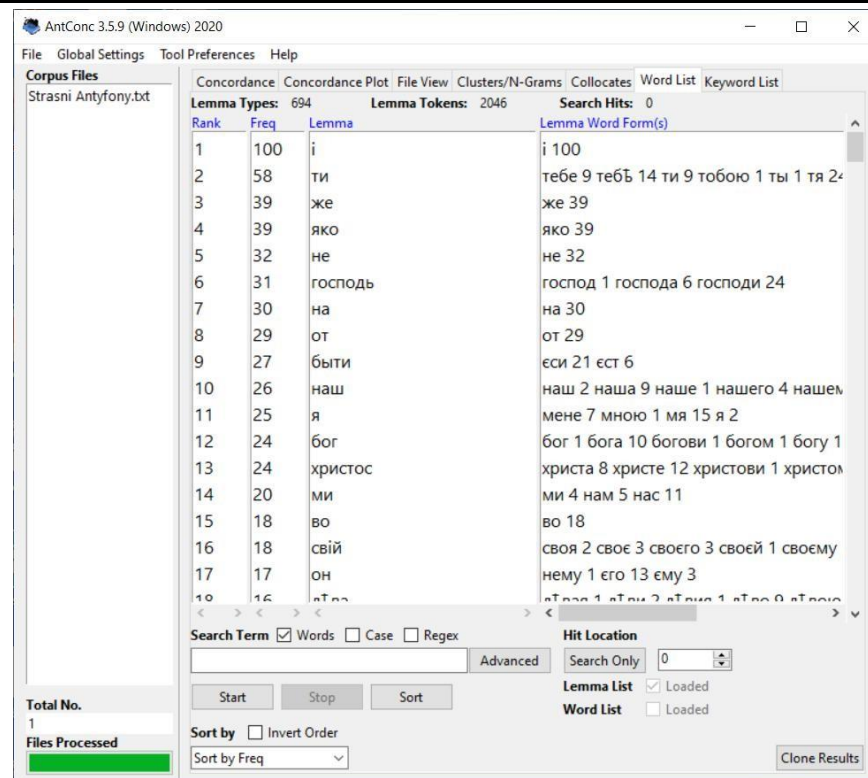

Рис. 4. Зовнішній вигляд інтерфейсу частотного словника текстів степенних антифонів

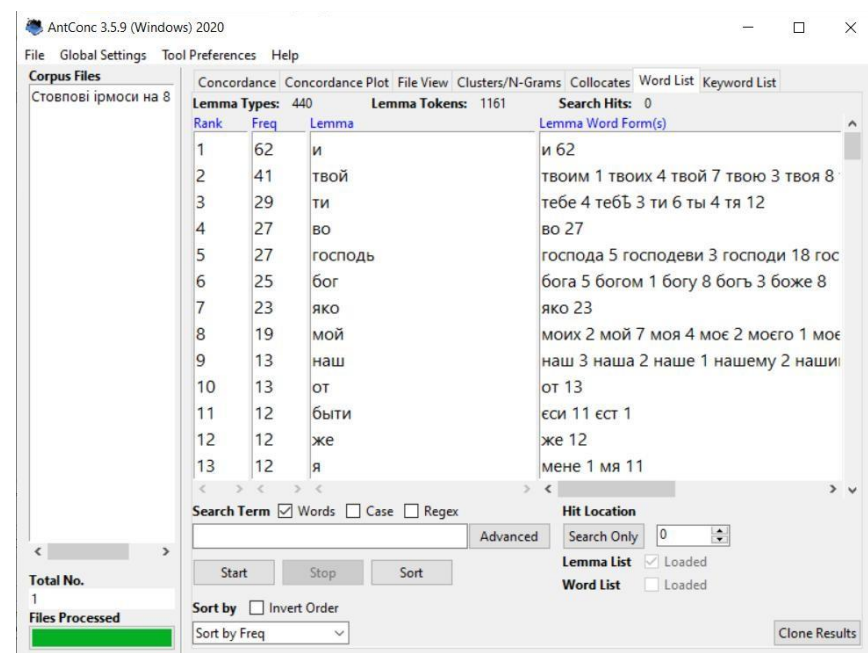

Рис. 5. Зовнішній вигляд інтерфейсу частотного словника текстів стовпових ірмосів

***** молитва ->	молитвами	***** молитви молитву молитвы
молити ->	моли молит	***** молитесь молюся молящи молящуся
***** молчали	-> молчал	
***** море ->	мори морю	***** морі
***** морский ->	морского	***** морскую
***** мрак ->		
мудрость ->	-> мудрости	мудростію
муж ->	мужа	
мука ->	муку	
музикійский	-> музикійским	

Рис. 6. Фрагмент списку лем

(OMR-Optical Music Recognition) обчислюється частотність використання інтонаційних мотивів/поспівок та їхнє розміщення в піснеспіві.

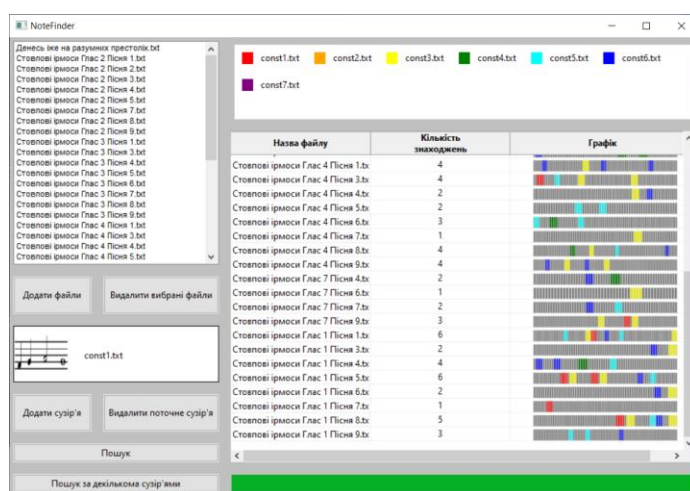

Рис. 7. Розміщення і частотність поспівок у структурі стовпових ірмосів [11]

Висновки. Отже, переконаємось, що об'ємний корпус текстів гимнографії відіграв важливу роль у формуванні української мови і літератури різних періодів. Це відобразилося як на рівні лексичних словників, так і в літературі. Водночас вибрані тексти гимнографії були зафіксовані в українських нотолінійних збірниках — ірмологіонах XVI–XVIII ст., що посприяло їхньому швидкому розповсюдженню, а також вибудовуванню особливої парадигми літургійного мислення. Завдяки п'ятилінійній фіксації співаного репертуару, ірмологіони увиразнили тісний зв'язок мелосу і поетичного тексту, що дає можливість простежити функціонування як лексичних, так і мелодичних одиниць на рівні цілісної форми. А завдяки сучасним комп'ютерним технологіям та міждисциплінарним дослідженням отримуємо можливість докладніше вивчити структурні особливості поезики і мелодики християнського обряду. В перспективі це допоможе визначити рівні проникнення середньовічної сакральної лексики та інтонаційних мотивів в українську літературу і музику подальших історичних періодів.

Список використаної літератури

1. Беринда Памво. Лексикон словенороський (1627). URL : <https://litopys.org.ua/berlex/be68.htm>.
2. Григорій Сковорода. Повна академічна збірка творів / упоряд., ред. Леонід Ушкалов. Харків, 2016. 1400 с.
3. Грушевський М. Історія слов'янських літератур – фікція чи необхідний науковий постулат? М. Грушевський. Твори: у 50-ти т. Т. 10. Кн. I. Серія: Історичні студії та розвідки. Львів, 2015. С. 238–244.
4. Гумбольдт В. фон. Мова та філософія культури. Київ, 1985. 452 с.
5. Качмар М. Переспіви літургійних текстів ірмосів у творчості Григорія Сковороди. *Українська музика*. Львів, 2023. Вип. 1. С. 29–37.
6. Лексикон словенороський Памви Беринди / підгот. тексту і вступ. стаття В. Німчук. Київ, 1961. URL : <http://litopys.org.ua/berlex/be68.htm>.
7. Сиротинська Н. Online Concordance to the Complete Works of Hryhorij Skovoroda / Онлайн-конкорданс повного зібрання творів Григорія Сковороди / укл. Наталія Пилип'юк, Олег Ільницький, Сергій Козаков (Альбертський ун-т, м. Едмонтон, Канада). *Слово і Час*. Київ, 2012. №7. С. 117–121. URL : <http://www.arts.ualberta.ca/~ukr/skovoroda/NEW/index.php>.
8. Сиротинська Н. Інтелектуальний контекст середньовічної монодії. *Intellectual context of medieval monody*. Львів, 2023. 176 с.
9. Страсні антифони в українській монодії: порівняльний аналіз тексту і музики за ірмологіонами кінця XVI ст., 1674 року і 1650–1675 рр. *Українська музика*. Львів, 2020. Ч. 1. С. 38–65.
10. Сиротинська Н. Перло багатоцінне: музично-поетичний світ богородичної гимнографії. Львів, 2014. 334 с.
11. Сиротинська Н., Рябінець Х., Шестакевич Т. Моделювання дослідницького корпусу для комп'ютерного вивчення української сакральної монодії. *Українська музика*. Львів, 2024. Ч. 2. С. 138–146.
12. Сковорода Г. Наркісс. Разглагол о том: узнай себе. Сковорода Г. Повне збр. творів: у 2 т. Т. 1. Київ, 1973. 532 с.
13. Скрипник Н. Зв'язок мови й мислення як основа концептуального аналізу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова*. Київ, 2011. Вип. 7. С. 416–418.
14. Сапфо / пер. А. Содомора. Львів, 2012. 109 с.
15. Шевчук Т. Музичний код творчості Григорія Сковороди. *Слово і Час*. Київ, 2011. № 5. С. 24–35.
16. Ясіновський Ю. Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть: каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. Львів, 1996. 624 с.
17. Ясіновський Ю. Візантійська гимнографія і церковна монодія в українській рецепції раннього модерного часу. Львів, 2011. 468 с.

References

1. Berynda, Pamvo. (1672). *Leksykon slovenoroskyi*. [Slavic-Rus' lexicon] Retrieved from : <https://litopys.org.ua/berlex/be68.htm> [in Ukrainian].
2. Skovoroda, Hryhorii. (2016). *Povna akademichna zbirka tvoriv* [A complete academic collection of works] / red. Leonid Ushkalov. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Hrushevskiy, M. (2015). *Istoriia slovianskykh literatur – fiktsiia chy neobkhidnyi naukovyi postulat?* [The history of Slavic literatures is a fiction or a necessary scientific postulate?] M. Hrushevskiy. Works in 50 vol. Vol. 10. Series: Historical studies and explorations. Lviv, 238–244 [in Ukrainian].
4. Humbolt, V. fon. (1985). *Mova ta filosofiiia kultury* [Language and philosophy of culture]. [in Ukrainian].
5. Kachmar, M. (2023). *Perespivy liturhiinykh tekstiv irmosiv u tvorchosti Hryhoriia Skovorody*. [Re-singings of liturgical texts of irmos in the work of Hryhoriy Skovoroda]. *Ukrainian music*. Lviv, 1, 29–37 [in Ukrainian].
6. Pamva Berynda's Slovenian-Rus'sian lexicon [*Leksykon slovenoros'kyi Pamvy Beryndy* (1961) / red., preface V. Nimchuk. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/berlex/be68.htm> [in Ukrainian].
7. Syrotynska, N. (2012). *Onlayn konkordans povnoho zibrannia tvoriv Hryhoriia Skovorody*. [Online Concordance to the Complete Works of Hryhoriy Skovoroda] / Signed by Nataliya Pilypiuk, Oleg Ilnytskyi, Serhiy Kozakov (University of Alberta, Edmonton, Canada). *Word and Time*. Kyiv, 7, 117–121 Retrieved from: www.arts.ualberta.ca/~ukr/skovoroda/NEW/index.php [in Ukrainian].
8. Syrotynska, N. (2023). *Intellectual context of medieval monody*. Lviv. 176 c.
9. Syrotynska, N. (2020). *Strasni antyfony v ukrainskii monodii: porivnialnyi analiz tekstu i muzyky za irmolohionamy kintsia XVI st., 1674 roku i 1650–1675 rr.* [Passion antiphons in Ukrainian monody: a comparative analysis of text and music according to irmologions of the end of the 16th century, 1674 and 1650–1675]. *Ukrainian music*. Lviv, 1, 38–65. [in Ukrainian].
10. Syrotynska, N. (2014). *Perlo mnohotsinne: muzychno-poetychnyi svit bohorodychnoi hymnografii*. [A pearl of great value: the musical and poetic world of the Virgin's hymnography]. Lviv [in Ukrainian].
11. Syrotynska N., Riabinetz Kr., Shestakevych T. [2024]. *Modeliuvannia doslidnytskoho korpusu dlia kompiuternoho vyvchennia ukraïnskoï sakralnoï monodii*. [Modeling of the research corpus for the computer study of the Ukrainian sacred monody]. *Ukrainian music*. Lviv, 1, 138–146 [in Ukrainian].
12. Skovoroda, Hr. (1973). *Narkiss. Razglahol o tom: uznay sebe*. [Narcissus. Rumor about: know yourself]. Hr. Skovoroda. Complete collection works in 2 vol. Vol. 1. Kyiv [in Ukrainian].
13. Skrypnyk, N. (2011). *Zviazok movy y myslennia yak osnova kontseptualnoho analizu*. [The connection of language and thinking as the basis of conceptual analysis]. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. Dragomanov*. Kyiv, 7, 416–418 [in Ukrainian].

14. Sapho / transl. A. Sodomora. (2012). Lviv [in Ukrainian].
15. Shevchuk, T. (2011). Muzychnyy kod tvorchosti Hryhoriia Skovorody. [The musical code of Hryhoriy Skovoroda's work]. *Word and Time*. Kyiv, 5, 24–35 [in Ukrainian].
16. Yasinovskyi, Yu. (1996). Ukrainski ta biloruski notoliniini Irmoloi 16–18 stolit: katalog i kodykologichno-paleohrafichne doslidzhennia. [Ukrainian and Belarusian notolinear Irmoloi of the 16th–18th centuries: catalog and codicological-paleographic study]. Lviv [in Ukrainian].
17. Yasinovskyi, Yu. (2011). Vizantijska hymnografia i tserkovna monodiia v ukraïnskiï retseptsii rannoho modernoho chasu. [Byzantine hymnography and church monody in the Ukrainian reception of the early modern period]. Lviv [in Ukrainian].

**SINGING HYMNOGRAPHIC VOCABULARY
IN THE UKRAINIAN LANGUAGE AND THE LITERATURE
OF THE XVI–XVIII CENTURIES:
FROM THE STANDPOINT OF PAST AND MODERN
RESEARCH PERSPECTIVES.**

Natalia SYROTYNSKA

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Musicology and Choral Art,
Valova Str., 18, Lviv, Ukraine, 79005
e-mail: nsyrotynska@gmail.com*

The article highlights the influence of medieval hymnography on the formation of the Ukrainian language and literature of the 16th–18th centuries, the place of Ukrainian notolineal imologions in this process, as well as the prospects for the involvement of modern computer technologies in the research of medieval vocabulary and intonation motifs/chances.

The influence of lexical units of liturgical poetics on the formation of the Ukrainian language can be traced on the example of Pamva Berinda's "Lexicon of Slovenian Rus'sian" and the works of Hryhoriy Skovoroda. Sacred texts reflect the influence of ancient literature, which significantly influenced the formation of the Christian rite. The creators of liturgical poetics were good connoisseurs not only of theology, but also of Greek-Hellenic literature, as well as rhetorical skill. This experience became the basis for Byzantine hymnography, which was actively spread in translations after the baptism of Ukraine–Russia, and later on, the Ukrainian language, literature, and dictionaries were formed on this basis. The creation of linear notation at the end of the 16th century led to the arrangement of the selected liturgical repertoire in innovative imologion collections. They were used as textbooks for teaching children to read and sing according to notes, which significantly influenced the development of a special paradigm of liturgical thinking. Thanks to the five-line fixation of the sung sacred repertoire, imologions highlighted the close connection between melos and poetic text. This allows us to trace the functioning of both lexical and melodic units at the level of a complete form. And thanks to modern computer technologies and interdisciplinary research, we get the opportunity to study in more detail the structural features of the poetics and melodics of the Christian rite. In the future, this will help determine the level of penetration of medieval

sacred vocabulary and intonation motifs into Ukrainian literature and music of subsequent historical periods. *Methodology*. In the process of research, source studies, historical, music-theoretical, cultural research methods were used. *Scientific novelty*. Thanks to the conducted research, the influence of hymnography on the Ukrainian vocabulary was traced, as well as the possibilities of computer technologies in the study of liturgical poetics and melos on the material of the Lyubachiv irmologion of 1674.

Keywords: hymnography, Pamy Berynda, Hryhoriy Skovoroda, lexical dictionary, computer technologies, irmologion, lemmas, melodic formula.

Стаття надійшла до редколегії 21.07.2024

Прийнята до друку 28.10.2024